

Esej o Štajerski

Se poraja mitizem

Te vrstice nastajajo v naglici, komaj dan pred tem, ko naj bi bile javno izgovorjene, vendar so rezultat dolgotrajnega zorenja. V tem trenutku pravzaprav le prepisujem besedilo, ki je nastajalo v mojem spominu dolga leta: pisalo se je v skoraj fotografsko razločne odstavke, ki so zdaj naloženi v skladišču pomnjenja. Pogled vanj se mi zdaj dozdeva kot vhod v stavnico, kjer je vse nared za dokončno stavljenje in prvi odtis.

Dimitrij
Rupel

Moje prvo srečanje s Štajersko ni seglo do Maribora. Nekoč v petdesetih letih sem se pripeljal z avtobusom na neko samotno makadamsko postajo ob cesti proti Celju. Avtobus je odpeljal naprej, mi trije (mati, brat in jaz) pa smo potem s kovčki in culami sami obstali sredi brezšumne ravnine. Vse naokrog je rasel hmelj, sicer pa je bilo videti kup belih poti. Ugibali smo, kam bomo šli, in vsak od nas je pokazal drugačno smer. Potem smo še čakali, dokler se ni začelo v daljavi nekaj prašiti. Še nekaj minut in že je bil pri nas oče na kmečkem vozu, kamor je bila vprežena okorna in plavolasa kobilica. Mati je rekla, da ne more verjeti svojim očem, kje je kočijaž, in da se z očetom že ne bo peljala, saj nikoli ni ravnal z vozovi in konji. Midva z bratom pa sva že skočila na voz in oče je bil zelo zadovoljen: nekam postrani je sedel tam spredaj, mogoče je imel celo prekrižane noge. Končno je sedla še mati, oče pa je lahkotno, in kot da ni nič, zaklical: »Hi, Linda!« in smo se odpeljali po ozki beli cesti v Gomilsko, kjer sem bil uveden med kure in krave pa med vesele štajerske kmete, ki so pili motno belo vino.

Nato sem pogosto hodil v Celje, kjer je moj prijatelj, ki ga nočem imenovati, delal pri gledališču. Velikokrat sva pila v hotelu Celeia in nekoč sem tam spoznal neko — za tiste moje pojme — še kar čedno črnolasko, o kateri je šel glas, da je bila spala s Sukarnom. Moram priznati, da me je ta podatek čudno razburil. Sicer sem takrat pil veliko pelinkovca: nekemu od svojih obiskov Celja se moram zahvaliti, da sem se odvadil piti pelinkovec, saj sem zaradi njega prespal noč na stopnicah pred neko gledališko garderobo in pobruhal najmanj deset stopnic. Tistemu svojemu prijatelju sem takrat posodil šestdeset tisoč starih dinarjev, ki mi jih še do danes ni vrnil, zato sva se tudi sprla, in najbrž misli, da sem zelo malenkosten, ker — vsaj pri sebi — še vedno vztrajam pri vračilu.

Potem sem začel objavljati v različnih revijah in pot me je zanesla v avantgardizem, v družbo, ki se je imenovala Katalog. Ko sem bil urednik pri Tribuni, sem srečal Marka Pogačnika, Iztoka Geistra in Tomaža Šalamuna. Pa še veliko drugih avntgardistov. Marko Pogačnik je takrat pisal teoretične tekste o različnih predmetih in snoveh: čeprav se mi niso zdeli žurnalistično uporabni in tudi ne miselno logični, so me pritegovali z neko čisto energijo, zato sem jih vedno hotel objavljati. Potem je bil Marko sploh

tehnični urednik pri Tribuni. Pisala se je zadnja tretjina šestdesetih let. Skupaj z Markom Švabičem sva sestavljala različne avantgardistične manifeste, veliko pa je imel takrat povedati tudi Vojin Kovač-Chubby; Ferdo Miklavc je takrat postal moj sourednik in prva svinjarija, ki mi jo je naredil, je bila podtaknitev znamenite Svetinove poeme *Slovenska apokalipsa*, kjer piše: »Hej brigade hitite (smrti vse pokosite,) žensko mi ulovite (potem naju sama pustite...«. Po tej objavi se je v Delu pojavil znameniti spis protimodernistov »Demokracija da — razkroj ne!«, ki po mojem prepričanju pomeni slovenski kulturni mejnik: po tistem težave z avantgardizmom niso bile več tako hude. Predmet napada je bila Tribuna in z njo jaz kot odgovorni urednik, revija Problemi in Katalog. Takratni sekretar univerzitetnega komiteja Stane Dolanc mi je na večer, ko je izšla polemika v Delu, po telefonu rekel: »Partija se v to ne bo mešala!« No, kakšno zvezo ima s tem Štajerska? Posredno. Rekel bi, da se je slovenski avantgardizem šestdesetih let rodil prav s pomočjo Štajerske. To pa je bilo takole:

Za Tribuno sem napravil intervju z avtorjem knjige *Stolp*, Rudijem Šeligom. Moje prijateljstvo z Rudijem Šeligom je torej iz tistega časa in na tem mestu izjavljam, da so vsakršne domneve o najinih nesoglasjih — kot bi jih bilo mogoče razbrati iz spisov Tarasa Kermaunerja in Bojana Štiha v gledališkem listu za *Lepo Vido* — povsem iz trte zvite. Najinega prijateljstva štajerska uprizoritev ni skalila. No, Rudi Šeligo je takrat vodil *Katalog* in pripravljaj je posebno številko *Znamenj*, ki naj bi bila polna avantgardističnih tekstov. Ravno v tistem času so *Znamenja* postala vodilna avantgardistična zbirka in čisto nič ni narobe, če rečem, da je poleg Pirjevca zanjo imel največje zasluge takratni direktor mariborske založbe Obzorja Jože Košar. Avantgardizem se je na Štajerskem tako rekoč naselil. Brez Košarja in Maribora bi bil brez strehe. Štajerska in avantgardizem sta povezana kot drevo in bršljan. Rudi Šeligo me je povabil k sodelovanju v *Katalogu* in v njegovi drugi številki sem torej objavil eno svojih najbolj avantgardističnih proz »Past za združene narode«, v kateri se vsi stavki začenjajo s »ki«. To je izšlo v Mariboru in zato se tudi jaz čutim tesno povezanega s Štajersko.

Potem sem se nekega sončnega jesenskega dne odpravil v Maribor h Košarju. Mislim, da je šlo za intervju, vendar sem se počutil izredno skrivnostno in posvečeno. Glede na svojo objavo v *Znamenjih* sem računal na relativno domač sprejem, bil sem tako rekoč »njihov«. Direktor Košar me je presenetil čez vsa pričakovanja: poslušal me je, bil je dobrohoten, ves slok in kontrastno oblečen v temno obleko in snežno belo srajco, ničemur ni ugovarjal; bil je redkih besed, a ljubezniv, poslovno učinkovit, a poln duha. Menila sva se o celem svetu in skozi tisto mariborsko okno je sijala ena najprijaznejših rumenih svetlob: po njej sem videl v veselje. Mislim, da sem Košarju takrat omenil, da bi zbral nekaj novel v knjigo *Bele sobe*. Takoj je bil za. Takrat sva z Dolencem že pisala *Peto nadstropje trinadstropne hiše* in tudi za to se je navdušil. Bil sem sicer praznih rok in me ni bilo nič razen besed, toda Košar je ravnal z mano, kot da sem avtor uspešnic pri Gallimardu.

Tudi pri *Petem nadstropju* ima Štajerska pomembno vlogo. Po prvotnem načrtu naj bi ga namreč pisali v troje, skupaj s Štajercem Frančkom Rudolfom. Rudolf je celo napisal eno ali dve poglavji, potem pa jih je nenadoma hotel nazaj. Z Dolencem sva slišala, da jih je dal brati svojemu očetu, in da mu je ta prepovedal sodelovati pri tako neumnem projektu.

Druga govorica pravi, da je Franček Rudolf pometal svoja poglavja list za listom skoz okno vlaka, ki vozi na progi Ljubljana — Maribor.

Pot na Štajersko je zame zmeraj pomenila pot iz vsakdanjega življenja v vznesenost. Srce mi je hitreje utripalo, ko sem vozil skoz Polskavo in Fram: bližal se je Maribor, praznični Maribor, poln zelenja in rdečkasto rjavih tonov, sonca (v Ljubljani megla!), evropski Maribor, Maribor izbranih jedil in vin, prijaznih ljudi. Seznanil sem se s Forstneričem, ta me je peljal h Krambergerju, ki je stanoval v mirni hiši sredi cvetja, zaprt za ves svet razen za naju s Forsto. Poblize sem spoznaval Draga Jančarja: večkrat smo sedli v nekdanjega Orla, v dvorano z visokimi ogledali . . . Nisem mogel v Maribor, ne da bi bil obiskal redakcijo Večera, kjer je mondeno pihal v svojo pipo in prijazno kramljal Branko Avsenak; in kjer sta bila seveda tudi France in Drago. Pisal sem za Večer in vedno sem domov odhajal srečen: bil sem na vrhu in pod mano so bile vse hiše in vasi čedno razporejene, Slovenija je bila moj svet, odprt, otipljiv. Vse rokopise, ki sem jih namenil Obzorjem, sem oddal neposredno Košarju: z užitkom sem vozil teh sto kilometrov. Hotel sem doživeti en dan Maribora. Veselil sem se srečanja s Košarjem, tistih enigmatičnih nasmeškov: vračalo se mi je zaupanje vase in v svet, kadar sem prestopil tisti sončni prag njegove pisarne. Če bi rokopis poslal po pošti, bi bil oropan za vse to razkošje.

Vožnja, ko sem nesel v Maribor *Čaj in puške ob štirih*, pa vožnja, ko sem nesel *Čaj v njej rabelj hudi* . . . Gladka, sveža cesta, ob cesti ponosni gradiči in dvori, mehki zavoji po prijaznem gričevju, popisanem z vinsko trto: to so bila najsrečnejša leta mojega življenja!

Leta 1972 sem bil menda tretjič povabljen v Štatenberg. Vem, da je deževalo in da se je povsod nekaj vdiral. Tam sta bila tudi Taras Kermauner in Dušan Pirjevec, ki je prišel na večerni sprejem v grajski dvorani še bolj slok in teman kot ponavadi. Bil je ves bleščeč v lase in črne oči so mu švigale. Plesal je kot baletnik, medtem ko je bil Kermauner povodni mož. Ponoči je škripalo stropovje in v sobane, ki so bile vsaka zase kot nekakšen kolodvor, so se naselili vlažni duhovi. V gostilni je sitnaril Peter Božič in Pirjevec se je norčeval iz njegove abstinence, Kermauner je izvajal atletske figure, se meril z Ivom Minattijem, vsi pa smo bili razočarani nad nedolžnostjo in šepetavostjo Jolke Milič. Radijska poročila so govorila o terorističnem napadu skupine Črni september, omenjali pa so tudi druge politične spremembe. V debati so se oglašali prizvoki. Rudi Šeligo je skušal prepričati prisotne v pravilnost sklepov zasedanja, pa se je zatikalo. Vse skupaj — vse avantgardiste — nas je napadel Boris Pahor zaradi nacionalnega nihilizma, tehnokratizma itn. Pirjevec je utrujeno rekel: »Črni september . . . črni september . . . sedem suhih let . . .«

Od takrat nisem bil več povabljen na Štatenberg. Nastopil je zaton avantgardizma. Če že uporabljamo te nerodne besede, moramo reči, da se je na neki način avantgardizem rodil na Štajerskem in da je tam tudi končal. Štajerska in avantgardizem sta nerazdružno povezana.

Moram reči, da je vodstvo štatenberških srečanj storilo nepremišljeno dejanje, ko me je povabilo k besedi po sedmih letih, saj si je lahko mislilo, da bom spregovoril o tem, kar se je dogajalo v tem času, ali da bom govoril vsaj pod vplivom tega sedemletnega dogajanja. Še bolj nepremišljeno — in seveda izredno pozitivno pa srečno — je ravnalo, ko je za naslov letošnjega srečanja določilo témo avantgardizma oz. njegov domnevni konec,

saj se bo moralo pokazati, kako usodno je stvar povezana ravno s Štatenbergom in Štajersko

V tem času se mi je pripetilo nekaj neljubih reči. K vojakom sem odšel v deželo svojih srečnih sanj: na Štajersko in tu sem postal predmet neprijaznih političnih podtikanj, ovadb in obračunov, ki so se vlekli še nekaj let potem in ki so imeli posledice za moje delo, službo, objavljanje, vabila na različna srečanja in simpozije . . . Kdo bi vedel, koliko dogodkov sem zamudil, in le sam vem, koliko mesecev in celo let sem porabil za živčno vojno, za samoobrambo pred etiketami in novimi podtikanjmi. Prežigosan in prelepeljen s sumničeni sem bil prisiljen v polemike, ki jih nisem želel. Ohlajala so se prijateljstva, trgale so se vezi. Novemu uredništvu Obzorij sem sicer oddal še eno knjigo, vendar je čakala — kljub dotaciji kulturne skupnosti — na izid polna tri leta. Obzorja so tudi ročno nehala izdajati zbirko Znamenja, ki velja kot prva slovenska avantgardistična zbirka. Nehal sem objavljati v Večeru in v Dialogih — Štajerska se je začela oddaljevati od mene, kot da je na njeni meji nastala razpoka in kot da se je začela pomikati v morje kot kak manjši kontinent. Na tem kontinentu so zavlada regionalna in manjšinska vprašanja in iz njega so v svet prihajala vse strožja in temačnejša pisma: dopisi iz Maribora so bili napisani tako, kot bi veljali kakemu nerazvitemu plemenu na ekvatorju, in kot da bi z nekakšno površno antropologijo opisovali dejanja in nehanja sicer vsem tako dragih, a vendar tujih ljudi.

Dršenje Štajerske proti Grenlandiji se je odvijalo silno skrivnostno: znamenja, ki so jih oddajali s tega zgodovinskega posega v zemljevid povojne Evrope, so bila težko razumljiva in protislovna. V tej polarni odpravi so sodelovali pesniki in humoristi, polihistorji in vsemogoči vitezi s številnim spremstvom stražarjev in lakajev. Pisali so poročila in pisma; med dolgo ekspedicijo so se porodile prave polarne pesmi, pravzaprav epi, nastajale so kriminalne zgodbe in znanstveno-fantastične pripovedi romanesknega tipa. Čeprav sem po stroki specialist za literature raznih narodov, naj povem, da sem pred temi izdelki brez moči. Po eni strani jasno razodevajo težnje po kontinentalni neodvisnosti: to so pesmi o zemeljski eroziji, o razpokah v zemeljski skorji, o razmikanju Evrope itn. Po drugi strani je v teh poročilih nekaj irskega in osvajalskega: kot da nekje na Slovenskem poteka meja med Irsko in Veliko Britanijo, in kot da je treba poskrbeti za Ulster. In res, s Štajerskega so prihajali posebni odredi irske republikanske armade z zastrupljenimi puščicami za hlapce canterburyjskega škofa — slovenske avantgardiste. Dušan Mevlja je zaskočil Milana Jesiha, vmes pa je sipal ogenj še na Šalamuna, Kermaunerja in druge. Tajni agent IRA v Ljubljani Ivan Potrč je metal bombe na Šeliga, Božiča, Kermaunerja, Miheličevo, mene. Branko Rudolf je pošiljal nad izdajalske avantgardiste posebne rakete z daljinskim upravljanjem, katerih učinek pa je bil tako zapleten, da nikoli ni bilo mogoče reči, ali so zadele cilj. Janez Švajcer je pisal o tem, kako bi vsi Jugoslovani morali postati kontinent brez meja, vendar je kmalu zatem poročal tudi o potrebnosti kitajskih zidov med občinami. To je recimo ena tistih zanimivosti s te polarne ekspedicije, ki je navadnim ljudem ni bilo mogoče dojeti. Poleg omenjenih kvalitet pa so imeli ti irski napadi tudi nekakšen manjšinski pomen: Slovenci naj bi v celoti postali nekakšna manjšina z manjšinskimi glasili, manjšinskimi srečanja pevskih zborov in manjšinskih gledališč, manjšinskih literatur itn. Uvedli naj bi dvojezične napise, na primer tako, da bi najprej pisalo KADITI JE PREPOVEDANO, spodaj

pa KADITI JE DOVOLJENO. (Ali recimo: zgoraj UNIVERZA, spodaj SREDNJA ŠOLA.) Tako bi dosegli večjo demokratičnost in seveda umetniško prepričljivost oz. večplastnot. Sploh so bili napadi na avantgardizem izredno avantgardistični. V njih je bilo mogoče zaslediti tudi predloge, naj bi odpravili individualno avtorstvo in sploh umetnost, ki naj bi jo nadomestili s kakšnim napetim samoupravnim dogovorom, s kakšno lirično sejo delavskega sveta itn. Iz Maribora sem slišal tudi zgodbo, da tam žive književniki, ki ne trpijo v svojih stanovanjih niti ene knjige in ki vzgajajo svoje otroke samo z video-kasetami; da tam žive ljubitelji slovenskega jezika, ki v domači hiši dovoljujejo le uporabo nemškega jezika itn.

Trditi bi bilo mogoče, da so bila ta leta, ki me ločujejo od zadnjega obiska Štatenberga, v bistvu polna avantgardizma: čeprav so bila na zunaj usmerjena zoper njega. Moj prijatelj Drago Jančar, ki se je nanj spravila nekakšna štajerska Karolina, znana sovražnica avantgardizma, je zaradi njene silne vztrajnosti in kljub njeni neizmerni pohoti napisal ravno v tem času svoje najbolj avantgardne tekste. Tudi zame je bilo to obdobje najbolj produktivno od vseh. Ni bilo srečno obdobje — vendar je bilo zamotano, magično in plodno. Pravzaprav bi se moral zahvaliti štajerskim bojevnikom: prebudili so v meni bojevitost, smisel za ponos in karakter, privzgojili so mi jasen pogled na prijateljstvo, zavezništvo, pripadnost, poštenost . . . Spodbudili so me k fanatični delavnosti in k družbeni treznosti. Avantgardizem je s Štajerskega sicer dobil hude rane, vendar pokončan ni bil. Še več, v njem so se namnožila zdravilna protitelesa!

In tako se spet vračam na Štajersko. Po dolgem premisleku spoznavam, da sem ji dolžan spoštljiv poklon in morebiti tudi molitev, naj ostane lepa in okusna; naj le pošilja nadme stroge in razdiralne odrede, naj le trosi po naši slovenski deželi svoje dvoumne parašutiste. Ta optimistični občutek in ta fantastična avantura s Štajersko mi dovoljuje to, da se vrnem k njej, in da govorim o njej.

Štajerska je domovina napačnih, vendar zdravilnih vprašanj: eno takšnih je danes pred nami tu v Štatenbergu: »Avantgardizma je konec — kaj zdaj?«

Odzovem se mu nekoliko v štajerskem, nekoliko v avantgardističnem slogu. Po mojem prepričanju je namreč konec avantgardizma tipično akcijsko vprašanje oz. priložnostna domislica. Z drugimi besedami: konec avantgardizma je lahko samo izrek ali definicija, ki jo izreka oz. postavlja tisti, ki želi avantgardizem pokončati ali ga kompromitirati. Konec avantgardizma je političen problem, je neke vrste administrativen poseg, je povsem praktičen akt in dosežek.

Da je avantgardizem in njegov konec praktičen in političen problem, priča že izvir besede. Leta 1845 jo je uporabil Désiré Laverdant, ko je zapisal, da »umetnost lahko manifestira najnaprednejše težnje le, če je umetnik zares avantgarden, če ve, kam gre človeštvo«. Razvidna je podrejenost umetnostnega avantgardizma političnemu avantgardizmu. Podobno je avantgardizem razumel tudi Bakunin, ki je leta 1878 v Švici začel izdajati časopis za politično agitacijo, ki se je imenoval »L'Avant-garde«. V zadnji tretjini prejšnjega stoletja, ko se je izraz že pogosto uporabljal, je imel avantgardizem derogatoren pomen: Baudelaire je z njim označeval levičarske pisatelje. Tudi marksist Lukács je imel slabo mnenje o avantgardizmu: v tem času sta se politični in umetniški avantgardizem že definitivno ločila in razšla. Nasproti dekadentni (avantgardistični) umetnosti je postavil pravi (politični)

avantgardi vdani socialistični realizem. V Sovjetski zvezi enačijo avantgardizem z buržoazno umetnostjo in buržoaznim bohemstvom. Medtem ko Ortega Y Gasset namesto avantgardizma rajši uporablja izraza dehumanizirana in abstraktna umetnost, postavlja Renato Poggioli naslednjo definicijo: avantgardizem je ideološko dejstvo, je psihološko stanje, družben pojav, ki ga je najbolje razlagati s sociološko metodo. Avantgardizem po Poggiolijevem prepričanju ne predstavlja kakega enotnega, posameznega estetskega koncepta.

Kot sem že rekel, je mogoče o koncu avantgardizma govoriti samo kot o imenu za neki poseben družbeni pojav: ko se je v nekem posebnem družbenem kontekstu neka družbena skupina odločila s tem imenom imenovati neko posebno voljo. Bolje: neka družbena skupina želi uveljaviti neko novo smer, neko novo ideologijo in ji je napoti tista družbena skupina, ideologija ali smer, ki je po volji razmer do tistega trenutka imela naziv avantgardizem. V bistvu gre za novo avantgardo, ki se želi uveljaviti z zanikanjem stare. Konec avantgardizma je tedaj vedno samo konec nekega določenega avantgardizma in začetek novega avantgardizma.

Na Slovenskem (ne samo na Štajerskem) se pojavljajo ideje in za njimi skupine, ki bi rade veljale za avantgardistične. Te ideje in skupine morajo najprej »razčistiti«¹ stari avantgardizem, zato so pripravljene izrekati tudi takšne zanimive domislice, kot je npr. domislica Slavoja Žižka, da je Matej Bor bolj avantgardističen od Marka Švabiča.

Če vemo, da avantgardizem obstaja že od zadnje tretjine devetnajstega stoletja naprej, in se hkrati zavedamo, da se je od tistega časa do današnjih dni že veliko različnih gibanj oklicalo za avantgardistična (kolikokrat je bil oklican *novi red* v političnem življenju in v umetnosti!), seveda ne moremo brez rezerve oglašati »konec avantgardizma«.

In vendar se nam zdi, da — mimo teh splošnih in obvezujočih ugotovitev — vseeno z avantgardizmom označujemo nekaj zelo konkretnega. Vsi si z njim precej natančno predstavljamo neko umetnostno gibanje; na Slovenskem pa z njim označujemo pojave, ki so se izraziteje oglasili v šestdesetih letih. Najbrž drži, da smo Slovenci doživeli manj avantgard kot drugi narodi in da je zato naša predstava o avantgardizmu določnejša in bolj boleča, kot je pri drugih. S to pičlostjo avantgardnosti (pravzaprav z njeno le rahlo uveljavljenostjo) pa so povezani tudi drugi problemi — ki jim je pravzaprav namenjen ta plaidoyer (za avantgardizem) v celoti. Z eno besedo: avantgardizem je kritika tradicije in moje vprašanje je, če smo to kritiko že dovolj resno opravili, da lahko z njo prenehamo; da to kritičnost posadimo na prestol tradicije, v družbo in prijateljstvo z vsem znanim in preteklim.

Moje vprašanje je tedaj: ali smo že izčrpali svojo kritičnost do konvencij, uradnikov okusa, akademizma, ponavljalstva, do tradicije uradnih varuhov meščanske kulture, do kulture, ki je v aristokratskih, monarhističnih in teokratskih družbah imela okrasno, funkcionalno, laskalsko in moralno oporniško vlogo? Če je avantgardistična kritika tradicije prekmalu postala tradicionalistična, če se je prehitro utrudila in »skorumpirala«, če je sama postala akademska, konvencionalna, prestižna — in ni mogoče zanikati, da so prvi znaki že med nami — je seveda treba najti nove moči zunaj dosežanj avantgarde. V tem smislu je to moje govornje kritika avantgardizma:

Na Slovenskem živimo zgodovino v skrajšani izdaji: toliko moramo še dohiteti! Zato so fronte — med njimi fronta med tradicionalizmom in

avantgardizmom — nejasne, neizoblikovane, neizživete in kratkotrajne. Toliko v resnici avantgardnih reči je bilo vrženih v koš z meščansko in reakcionarno kulturo; in toliko avantgardnih dejanj je bilo v bistvu tradicionalističnih, ponavljalskih, konvencionalnih. Bojim se »konca avantgardizma«, ki bi v imenu jutrišnjih svetov uporabljal včerajšnje metode; kot se sam pri sebi — in to vsak hip bolj — bojim, da bi v hlastanju po novem pozabil velike dosežke preteklosti, brez katerih civilizacija, kultura, umetnost sploh niso mogoče. Zdrava kritika in pravi avantgardizem lahko uspevata samo z natančno preiskavo kulturnega spomina, z znanjem in z vključevanjem »starih« elementov. Kot je rekel Eliot, »noben pesnik, noben umetnik katerekoli umetnosti nima popolnega pomena sam. Njegov pomen, njegova vrednost je vrednost njegovega odnosa do mrtvih pesnikov in umetnikov. Ne moreš ga ocenjevati samega zase; postaviti ga moraš v kontrast in v primerjavo, med mrtve . . .«.

Res je, kar pravi vrsta avtorjev, od Poggiolija do Hiltona Kramerja, da je bil avantgardizem pogosto mitiziran in da so danes avantgardistične zbirke poglavitna sestavina muzejev, da univerze (vsaj na Zahodu) sprejemajo predvsem avantgardno oz. inovativno misleče profesorje; da je konec koncev tisti meščanski liberalizem, ki so ga avantgardisti toliko napadali, dopustil in omogočil takšne napade, in da so v razmerah, kjer je bil meščanski liberalizem uničen, prvi trpeli ravno avantgardisti.

Avantgardizem brez svojega lastnega avantgardizma, to se pravi, lahko-miselna kritika tradicije, nekritično novatorstvo, vročekrvni zanos brez spomina . . . vodi v fašistično kulturo. Takšen avantgardizem je lahko tudi popularen, saj obljublja enačbo med množico in izbranci.

Bistvo manjšinstva je, da je nepopustljivo do notranjih razlik in opozicij, kjer je ogroženo od zunaj. Prvi avantgardizem — poleg tega da si nalaga cilj, da ne bo služil za ornament, da ne bo laskal, da bi lahko preživel . . . — se mora odpovedati tiraniziranju in teroriziranju lastne opozicije, zavezati se mora načelu svobode in nestrinjanja. Avantgardizmu v načelu ne more biti konca, dokler ne bo zmanjkalo svobode in nestrinjanja, dokler ne postanemo manjšina.

Z optimizmom — podobnim tistemu pred leti — se vračam na Štajersko, kjer so si (v duhu kritičnega avantgardizma) zastavili vprašanje, ki jim lahko najbolj škoduje. Zastavili so si vprašanje, ki vodi k nevarnemu premišljevanju, ki pa obeta koeksistenco nasprotnih mnenj, svobodo in nestrinjanje.